

แหล่งโบราณคดีที่ใช้เป็นกรณีศึกษาวิจัย

(เรียงตามตัวอักษร)

แก่งหิน

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นลอนลูกคลื่นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก และอยู่ติดกับแหล่งโบราณคดีโคกส้อ ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับฝั่งแม่น้ำ ตั้งอยู่ที่ละติจูดที่ $15^{\circ} 03'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 05'$ ตะวันออก

บริษัทปูนรักษ์ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ในปี 2538 โดยเปิดหลุมขุดค้นขนาด 3×3 เมตร จำนวน 1 หลุม จากการขุดค้นพบชั้นดินที่แสดงถึงการเข้ามาครอบครองอยู่ 2 ชั้น ชั้นที่ 1 หรือชั้นบนสุดมีความหนาประมาณ 20 ซม. พื้นที่ถูกใช้ในการไถพรวนเพื่อเพาะปลูก ชั้นดินที่ 2 ลึกประมาณ 60 ซม. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มาจากชั้นดินที่ 2 เพราะเป็นชั้นดินที่ไม่ถูกรบกวน

หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นเป็นภาชนะดินเผา แม้ว่าการสำรวจก่อนหน้านี้จะพบว่ามี ความหลากหลายของโบราณวัตถุรวมทั้งเศษภาชนะดินเผา กระดุกมนุษย์ เครื่องมือหินขัด และ วัตถุดิบที่จะทำเครื่องมือหิน พบโบราณวัตถุที่ทำจากสำริดเพียง 2 ชิ้น คือ แผ่นสำริด และแท่ง สำริด ยาว 3.9 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 มม. นอกจากนี้พบกระดูกสัตว์และฟันสัตว์จำนวนมาก ซึ่งกำหนดได้ว่าเป็นของสัตว์ประเภท วัว หมู กวาง แรด หอย และเต่า

เมื่อเปรียบเทียบโบราณวัตถุภายในแหล่ง พบว่าแหล่งโบราณคดีแก่งหินน่าจะมีการเข้ามา อยู่อาศัยเริ่มแรกในสมัยสำริด อย่างไรก็ตามไม่มีการกำหนดอายุโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์แต่อย่างใด

เกาะพระแก้ว

เกาะพระแก้วเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำป่าสักไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กม. แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีสภาพเป็นที่ราบลอนลูกคลื่น ตั้งอยู่ละติจูดที่ $15^{\circ} 01'$ เหนือ แล ลองจิจูดที่ $101^{\circ} 01'$ ตะวันออก มีลำธารเล็กๆไหลผ่านทางทิศเหนือของแหล่งและไหลลงสู่แม่น้ำป่าสัก

ที่ม่นักโบราณคดีจากบริษัทบูรณรักษ์ได้ทำการขุดค้นในปี 2539 โดยทำการขุดค้นจำนวน 2 หลุม เป็นหลุมขนาด 2x2 เมตร บริเวณตรงกลางไร่ข้าวโพด เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผา บางส่วนกระจายตัวบริเวณพื้นผิวดิน

ชั้นการทับถมที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ค่อนข้างดี สามารถจำแนกชั้นดินได้ 2 ชั้น ได้แก่

ชั้นที่ 1 หรือชั้นบนสุด หนาประมาณ 20-30 ซม. และปัจจุบันถูกรบกวนจากการทำการเกษตร หลักฐานทางโบราณคดีที่พบได้แก่ เศษเครื่องเคลือบสมัยลพบุรี และเศษเครื่องถ้วยจีน ชิ้นส่วนกำไลหิน ชิ้นส่วนที่แตกออกจากขวานหินขัด และชิ้นส่วนของเครื่องมือโลหะ

ชั้นที่ 2 เป็นชั้นวัฒนธรรมที่ไม่ถูกรบกวน หลักฐานทางโบราณคดีที่พบส่วนมากเป็นเศษภาชนะดินเผา

การกำหนดอายุเบื้องต้นจากโบราณวัตถุจากชั้นที่ 2 แสดงให้เห็นว่ามีการใช้พื้นที่เมื่อประมาณ 2,000 ปีมาแล้วหรือหลังจากนี้เล็กน้อย ซึ่งอาจอยู่ในช่วงยุคสำริดตอนปลาย อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการกำหนดอายุที่แน่นอน เช่น การกำหนดอายุโดยวิธีเรดิโอคาร์บอน

คูเมือง

เมืองโบราณคูเมือง ตั้งอยู่บนเส้นรุ้งที่ $14^{\circ} 59' 38''$ เหนือ เส้นแวงที่ $100^{\circ} 16' 52''$ ตะวันออก อยู่ในเขตอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ตัวเมืองตั้งอยู่บนเนินดินรูปสี่เหลี่ยมมุมมน สูง 18 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่สูงกว่าระดับพื้นดินโดยรอบประมาณ 3 เมตร ขนาดของตัวเมืองกว้าง 650 เมตร ยาว 750 เมตร ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งอยู่ไปทางทิศตะวันออกประมาณหนึ่งกิโลเมตรเศษ ห่างจากแม่น้ำน้อยซึ่งอยู่ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 5 กิโลเมตร ที่ตั้งของตัวเมืองจึงเป็นพื้นที่ราบลุ่มอยู่ระหว่างแม่น้ำทั้งสอง ลักษณะพื้นที่ราบเรียบหรือสูงๆ ต่ำๆ เป็นลูกคลื่นเล็กน้อย มีลำน้ำสำคัญที่ไหลผ่านตัวเมือง เช่น คลองตาแก้ว คลองไก่อ้อัน และลำการ้อง นอกจากนี้ยังมีลำน้ำขนาดเล็กและคลองอยู่บริเวณรอบตัวเมือง

การสำรวจแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เริ่มครั้งแรกในปี 2511 โดยอาจารย์และนักศึกษาโดยจากภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และต่อมาในปี 2518 ได้มีการสำรวจอีกครั้งเพื่อทำการขุดค้น

ผลการขุดค้นติดต่อกัน 3 ปี (ปี 2519, 2521 และ 2522) และการขุดแต่งโบราณสถานในปี 2518 และ 2520 พบว่าชั้นดินทับถมลึกกว่า 2 เมตร จากการขุดค้นพบโบราณวัตถุส่วนมากเป็นเศษภาชนะดินเผา ส่วนโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบ เช่น เหรียญเงินรัชกาลที่ 5 แหวนสำริด เครื่องประดับสำริด กระพรวนสำริด ตุ่มหูตีบุก ตุ่มถ่วงแห อาวุธเหล็ก เบี้ยดินเผา กระสุนดินเผา ตะคันดินเผา แวดินเผา ลูกบิดเปลือกอ้อย ลูกบิดดินเผา ลูกกลิ้งดินเผา เป็นต้น นอกจากนี้ได้การ

พบภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์จำนวน 3 ใบ โดย 2 ใบ เป็นภาชนะทรงสาม ผิวเรียบ สีส้ม และอีกใบ เป็นหม้อสีดำ ส่วนเศษภาชนะดินเผาพบว่ามีกรตกแต่งผิวบริเวณล่างและส่วนก้นภาชนะเป็นลาย เชือกทาบ และลายเส้นทาบหรือลายชุดขีดเป็นตาราง

จากการกำหนดอายุโดยการเทียบเคียง พบว่าโบราณวัตถุจากชั้นทับถมแสดงถึงการอยู่อาศัยต่อเนื่อง 4 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นชั้นทับถมในช่วงสมัยฟูนัน เนื่องจากพบตุ้มหูติบูก 3 ชิ้น ลูกกระพรวนสำริด เศษภาชนะดินเผาทั้งหมดมีลักษณะเดียวกับที่พบที่ออกแก้ว ในประเทศเวียดนาม

ระยะที่ 3 ต่อระยะที่ 2 เป็นชั้นทับถมของวัฒนธรรมทวารวดีตอนต้นและตอนปลาย ซึ่งได้รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะ-หลังคุปตะ หลักฐานที่เด่นชัดคือ ภาชนะดินเผาที่มีการตกแต่ง บริเวณลำตัวด้วยลายประทับรูปสัตว์ รูปดอกไม้ ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า และกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ เรียงในแนวนอนรอบภาชนะนั้นจะคั่นด้วยลายเส้นไขปลาในแนวตั้ง ซึ่งการจัดลายแบบนี้มีความ นิยมทำภาพสลักประดับฐานศาสนสถานในศาสนาพุทธ พราหมณ์ และเชน ในสมัยคุปตะและหลัง คุปตะ และปรากฏภาพแบบนี้ในเจดีย์สมัยทวารวดีที่นครปฐมด้วย

ในระหว่างการขุดค้นมีชาวบ้านคนหนึ่งนำเหรียญเงินมีจารึกอักษรปัลลวะซึ่งพบบริเวณ เจดีย์หมายเลข 19 อ่านได้ว่า " ศรีทวาร...ศวรปฺณยะ..." ด้านหน้าเป็นรูปวัฏมีโหนกกับลูกวัฏ ซึ่ง เหมือนกับเหรียญเงินที่พบที่นครปฐม แต่ด้านหลังของเหรียญมีลวดลายที่ไม่เหมือนกัน

ระยะที่ 4 เป็นระดับที่ถูกรบกวนจากการทำกิจกรรมของชาวบ้าน เป็นระยะที่มีการปะปน กันของโบราณวัตถุในสมัยต่างๆ เช่น เครื่องเคลือบสุโขทัย สวรรคโลก เศษเครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หมิง ไชยชม เหรียญรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่ามีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาแม้ว่าจะไม่ สามารถแยกชั้นดินได้

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มาจากชั้นดินการอยู่อาศัยในระยะเวลาที่ 2-3 ซึ่งกำหนดอายุโดย การเปรียบเทียบอยู่ในสมัยทวารวดี

โคกแก้ว

แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่บนลานตะพักริมน้ำ ที่ละติจูดที่ $15^{\circ} 03'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 05'$ ตะวันออก สภาพของแหล่งเป็นเนินดินเล็กๆอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำป่า การขุดค้น ทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ดำเนินการโดยบริษัทบูรณรักษ์ ในปี 2539 โดยขุดจำนวน 2 หลุม เป็นหลุม ขนาด 2×2 เมตร บริเวณที่ขุดค้นเป็นพื้นที่ใกล้กับสวนมะม่วงซึ่งเป็นศูนย์กลาง ของเนิน

จากการขุดค้นพบว่ามีชั้นดินทางวัฒนธรรม 2 ชั้น เป็นชั้นอยู่อาศัย ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 มีเศษภาชนะดินเผาจำนวนหนึ่ง และไม่ปรากฏโบราณวัตถุอื่นอีกในชั้นนี้ ส่วนชั้นวัฒนธรรมที่ 2 เริ่มในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ คือสมัยอยุธยา เนื่องจากพบเครื่องถ้วยสุโขทัยและเครื่องถ้วยจีน จากข้อมูลและหลักฐานที่พบตีความได้ว่าแหล่งนี้มีการเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตอนปลายและใช้พื้นที่ในช่วงระยะเวลาไม่นานก่อนที่จะทิ้งร้างไป ซึ่งอาจเกิดจากปัญหาน้ำท่วมก็ได้ ต่อมาก็มีการกลับเข้ามาใช้พื้นที่อีกครั้งในช่วงสมัยอยุธยา

ชัยบาดาล

ชัยบาดาลเป็นแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงของแม่น้ำป่าสัก เป็นเนินดินต่ำๆ ที่ขนานยาวไปทางตะวันตกของแม่น้ำป่าสัก ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 15° 04' เหนือ 101° 05' ตะวันออก แหล่งโบราณคดีนี้ถูกทำลายโดยนักลักลอบขุดหาโบราณวัตถุอย่างมากมาก่อน หลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมากถูกทิ้งกระจัดกระจายอยู่ทั่วพื้นดิน

ในปี 2539 บริษัทปุราณรักษ์ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ การขุดค้นในปี 2539 นี้ บริษัทปุราณรักษ์ได้เปิดหลุมขุดค้นขนาด 2x2 เมตร จำนวน 2 หลุม และขนาด 3x3 เมตร จำนวน 2 หลุม

จากการขุดค้นพบว่า ชัยบาดาลเป็นแหล่งโบราณคดีประเภทที่อยู่อาศัย มีร่องรอยฝังศพ และหลุมฝังศพ จากการขุดทดสอบทั้งหมด พบโบราณวัตถุที่มีความเหมือนกันและแตกต่างกัน ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ชั้นวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ชั้นที่ 1 มีความหนาประมาณ 20 – 30 เซนติเมตร ซึ่งเป็นชั้นบนสุด พบเศษภาชนะดินเผาของสมัยลพบุรีและสมัยอยุธยาาร่วมกัน โบราณวัตถุบางชิ้นเป็นเครื่องถ้วยจีนเผาด้วยอุณหภูมิสูง อายุประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 11 – 12

ชั้นที่ 2 พบชนิดของภาชนะดินเผาน้อยกว่า และปรากฏภาชนะดินเผาเพิ่มอีก 1 ชนิดคือภาชนะดินเผาเนื้อละเอียดสีส้ม ไม่พบหลุมฝังศพ ในชั้นนี้พบว่าเป็นชั้นที่ไม่หนามากนัก คือมีความหนาประมาณ 30 – 40 เซนติเมตร

ชั้นที่ 3 มีความหนาประมาณ 50 – 60 เซนติเมตร ซึ่งมีความหนาแน่นและมีความหลากหลายของหลักฐาน ประกอบด้วยเศษเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก เครื่องมือเหล็ก ภาชนะดินเผา ลูกปัดที่ทำด้วยหิน ดิน แก้ว และทอง แวดินเผา กำไลที่ทำจากหินและทองแดง ขวานมีบ้องและขวานหินขัด นอกจากนี้ยังพบโครงกระดูกนอนหงายเหยียดยาวทั้งหมด 30 โครง หลุมศพเหล่านี้ถูกตัดลงมาจากผิวดินเดิม โดยทั่วไปสิ่งของที่พบร่วมกับศพจะเป็นภาชนะดินเผาและลูกปัด หลุมศพบางหลุมสามารถบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคมได้ และบอกถึงการติดต่อ

แลกเปลี่ยนกับชุมชนที่ห่างไกล หลุมศพที่พบว่าเป็นบุคคลชั้นสูงหรือร่ำรวยนั้น ไม่เพียงแต่จะพบภาชนะดินเผาและลูกปัดเท่านั้น แต่ยังพบสิ่งของที่หายากและเป็นของมีค่า ตัวอย่างเช่น หลุมศพหมายเลข 2 พบสร้อยคอลูกปัด กำไลลูกปัด แหวน และขวานเหล็กมีบ้อง หลุมศพอื่นก็พบเครื่องประดับกับลูกปัดทอง 14 เม็ด กำไลหยก 4 ชิ้น ข้าวถูกไฟเผา ต่างหูทอง 2 ชิ้น และแผ่นสำริด เป็นที่น่าสังเกตว่า หลุมฝังศพเหล่านี้ไม่มีสภาพดินนํก เพราะบางส่วนของโครงกระดูกได้หายไป กระดูกของสัตว์ที่พบร่วมอยู่ด้วยนั้นมี วัว หมู สุนัข กวาง เต่า และหอยจำนวนมาก

การกำหนดอายุแหล่งโบราณคดีนี้ใช้วิธีการเปรียบเทียบ โดยใช้โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา โลหะ ลูกปัด ตัวอย่างเช่น เครื่องมือเหล็ก เช่น ขวานมีบ้อง หัวลูกศร จอบ มีด ซึ่งพบร่วมกับภาชนะดินเผาสีดำ ในหลุมฝังศพชั้นที่ 3 แสดงว่า แหล่งโบราณคดีมีการอยู่อาศัยครั้งแรกในช่วงระหว่างยุคเหล็กตอนปลาย (200 B.C) การอยู่อาศัยมีอยู่อย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งสมัยทวารวดีตอนต้น โดยดูจากหลักฐานในชั้นที่ 2 ซึ่งพบกุนที หรือ ภาชนะมีพวย และภาชนะดินเผาเนื้อละเอียดสีส้ม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสมัยนี้ (ภุธร ภูมะธน 2539; ผาสุข อินทรารุช 2528) หลังจากนั้นก็ถูกทิ้งร้างไป แหล่งโบราณคดีนี้ถูกใช้อีกครั้งในสมัยประวัติศาสตร์ (ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 18)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ใช้ภาชนะดินเผาที่ได้ในชั้นที่ 3 และชั้นที่ 2

ตะเคียนน้อย

ตะเคียนน้อยเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำเก่าทางตะวันตกของแม่น้ำป่าสัก ที่ละติจูดที่ $14^{\circ} 06'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 05'$ ตะวันออก

บริษัทปุราณรักษ์ได้ทำการขุดค้นในปี 2539 โดยเปิดหลุม 2×2 เมตร จำนวน 1 หลุมในบริเวณภายในหมู่บ้านซึ่งเป็นบริเวณที่มีการพบเศษภาชนะดินเผาบริเวณผิวดิน จากการขุดค้นพบชั้นดิน 3 ชั้นวัฒนธรรมโดยพิจารณาจากความเหมือนและความต่างของโบราณวัตถุ

ชั้นที่ 1 ซึ่งเป็นชั้นบนสุด ระดับความหนาของชั้นทับถมประมาณ 30 – 40 ซม. พบเพียงเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งน้ำเคลือบ (glazed stoneware) จำนวน 1 ชิ้น

ชั้นทับถมที่ 2 มีความหนาประมาณ 20 – 40 ซม. ซึ่งประกอบด้วยโบราณวัตถุจำนวนเล็กน้อย เศษเครื่องปั้นดินเผาในชั้นนี้เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อละเอียด มีทรายละเอียดผสมในปริมาณกลาง หรือดินผสมกับทรายละเอียด และเกลบข้าว

ชั้นทับถมที่ 3 ซึ่งเป็นชั้นเก่าสุดหรือ เป็นชั้นวัฒนธรรมแรกสุด มีความหนาประมาณ 40 – 60 ซม. มีความหนาแน่นของเศษภาชนะดินเผามาก พบเครื่องมือหินขัดเล็กน้อย เศษซีแร่ และ

เศษกระดูกสัตว์ 3 ชิ้น เครื่องปั้นดินเผาจากชั้นนี้มีมีทายเป็นส่วนประกอบหลัก เป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ

กรณีศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เศษภาชนะดินเผาที่ได้มาจากชั้นดินที่ 3 ซึ่งเป็นชั้นที่มีการเข้ามาอยู่อาศัยเป็นครั้งแรก

ทำตัดลาน

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณลอนลาดลงสู่แม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันตก ที่ $14^{\circ} 50'$ เหนือ และลองจิจูด $101^{\circ} 04'$ ตะวันออก ในปี 2539 และ 2540 กรมศิลปากรได้จ้างบริษัท ปราณรักษ์ให้ดำเนินการขุดค้น โดยขุดค้นในปี 2539 จำนวน 2 หลุม ขนาด 2×2 เมตร และ 3×3 เมตร ต่อมาในปี 2540 ได้ขุดค้นเพิ่มเติมอีก 1 หลุม (2×2 เมตร) รวมทั้งสิ้น 3 หลุม

จากการขุดค้นพบอยู่อาศัยเพียงชั้นเดียว พบโบราณวัตถุจำนวนมากซึ่งแสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีการอยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาสั้นๆ โบราณวัตถุหลักที่พบคือ เศษภาชนะดินเผา ส่วนโบราณวัตถุอื่นได้แก่ สกะเก็ดหินและลูกกระสุนดินเผา นอกจากนี้ยังพบหอยบกเป็นจำนวนมาก และกระดูกสัตว์จำนวนหนึ่ง

โนนหนองม้ามัน

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ค่อนข้างไกลจากแม่น้ำป่าสักมากกว่าแหล่งอื่นๆ มีลำน้ำสาขาไหลผ่านทางทิศเหนือและทิศตะวันตก แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นเนินดินตั้งอยู่ที่ละติจูด $14^{\circ} 55'$ เหนือ และลองจิจูด $101^{\circ} 02'$ ตะวันออก แหล่งโบราณคดีเคยถูกรบกวนจากการไถพื้นที่และจากการปลูกต้นยูคาลิปตัส

บริษัทปราณรักษ์ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในปี 2539 และ 2540 โดยในปี 2539 ได้ทำการขุดค้นจำนวน 2 หลุม เป็นหลุมขนาด 2×2 เมตร และหลุมขนาด 3×3 เมตร และได้ทำการขุดค้นอีกในปี 2540 ขนาด 2×2 เมตร จำนวน 2 หลุม ขนาด 3×3 เมตร จำนวน 2 หลุม

จากการขุดค้นพบหลุมฝังศพทั้งหมดจำนวน 8 โคร่ง และหลุมฝังศพเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีความคล้ายคลึงกันในเรื่องทิศทางการหันศีรษะของศพหรือตำแหน่งและเครื่องเซ่น โดยสิ่งเหล่านี้สามารถช่วยในการตีความว่าโครงกระดูกทั้งหมดอยู่ในช่วงยุคเดียวกันและประเพณีเดียวกัน โครงกระดูกมีสภาพผุพัง เนื่องจากสภาพของดินไม่ดี มีบางโครงที่พบเพียงครึ่งโครง โครงกระดูกที่พบทั้งหมดหันศีรษะไปทางทิศเหนือ และมีการฝังสิ่งต่างๆร่วมกับศพดังนี้

หลุมฝังศพหมายเลข 1/2539 เป็นโครงกระดูกเพศชายที่โตแล้วมีเศษภาชนะดินเผาปูรอง

ได้ศพ และพบหอยสองฝาอยู่ด้วย

หลุมฝังศพหมายเลข 2/2539 พบอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ มีภาชนะดินเผาบรรจุได้ศพ พบขวานสำริดมีบ้อง 1 ชิ้น (ขนาดยาว 13 ซม. กว้าง 4-9 ซม.) อยู่บริเวณใกล้กับอกของโครงกระดูก และมีภาชนะดินเผา 2 ใบ วางอยู่บริเวณศีรษะและข้างลำตัว

หลุมฝังศพหมายเลข 3/2539 มีสภาพไม่สมบูรณ์ มีการนำเศษภาชนะดินเผาบรรจุได้ศพ ไม่พบสิ่งของร่วมกับศพ

หลุมฝังศพหมายเลข 4/2539 มีอายุระหว่าง 15-20 ปี (กำหนดอายุจากการเกิดของฟัน) มีการตกแต่งหลุมด้วยการปูภาชนะรองได้ศพ

หลุมฝังศพหมายเลข 1/2540 เป็นศพผู้ใหญ่ มีการนำภาชนะมาบรรจุได้ศพ

หลุมฝังศพหมายเลข 2/2540 พบบริเวณใกล้กับส่วนเท้าของโครงกระดูกหมายเลข 1/2540 เป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่ถูกฝังร่วมกับเศษภาชนะที่ใช้บรรจุศพ

หลุมฝังศพหมายเลข 3/2540 อายุประมาณ 20-25 ปี พบภาชนะดินเผาบนลำตัวและเศษภาชนะดินเผาขนาดใหญ่วางบนส่วนขาและแขน

หลุมฝังศพหมายเลข 4/2540 เป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่ มีการนำเศษภาชนะดินเผาบรรจุได้ศพ และมีหม้อที่แตกแล้วนำมาวางบนไหล่ขวา และมีเศษหม้อขนาดใหญ่กระจัดกระจายรอบๆเท้า

หลุมฝังศพหมายเลข 5/2540 โครงกระดูกหมายเลขนี้ฝังเกือบทั้งหมด พบว่ามีภาชนะดินเผา 2 ใบถูกฝังร่วมกับศพ เป็นภาชนะดินเผาทรงสาม ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบและส่วนฐานมีลายชุดขีด

โบราณวัตถุอื่นๆและนิเวศวัตถุที่พบในบริบทที่ไม่ใช่หลุมฝังศพประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา เครื่องมือหินขัด (ขวานหินขัดและขวานมีบ่า) กำไลหิน ชิ้นส่วนของจักรหิน กระดุกสำริด และหอยบก

จากการเปรียบเทียบหลักฐานทางโบราณคดี แหล่งโบราณคดีนี้เคยเป็นแหล่งที่มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในช่วงยุคหินใหม่ตอนปลายถึงยุคสำริดตอนต้น

เนินอีแซว

เนินอีแซว เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่บริเวณลานตะพักชายฝั่งแม่น้ำป่าสัก ลักษณะของแหล่งโบราณคดีเป็นเนินดินเตี้ยๆขนานกับแม่น้ำป่าสัก โดยขอบเขตทางทิศเหนือเป็นป่าช้าเก่าของหมู่บ้าน ส่วนพื้นที่ทางทิศใต้และทิศตะวันออกมีการปลูกข้าวและข้าวโพด แหล่งโบราณคดีนี้ ตั้งอยู่ละติจูดที่ $15^{\circ} 09'$ เหนือ และลองจิจูด $101^{\circ} 06'$ ตะวันออก จากการสำรวจของนักโบราณคดีจากกรมศิลปากรในปี 2538 พบเศษภาชนะดินเผา กระจายบนผิวดิน สาเหตุเนื่องจากการไถพรวนใช้

พื้นที่ทำการเกษตร และต่อมาได้มีการขุดค้นทางโบราณคดี โดยบริษัทปฐมนิเทศฯ ทำการขุดค้นด้วยหลุมขุดค้นขนาด 2x2 เมตร จำนวน 1 หลุม

ต่อมาในปีเดียวกัน บริษัทปฐมนิเทศฯมีการขุดค้นอีกครั้ง โดยทำการขุดค้นจำนวน 2 หลุม หลุมขุดค้นมีขนาด 3x3 เมตร โดยทำการขุดค้นตำแหน่งใกล้ๆกับหลุมขุดค้นเก่าในปี 2538 จากการขุดค้นพบว่าชั้นดินมีความลึกประมาณ 140 เซนติเมตร มีชั้นทับถมทางโบราณคดี 4 ชั้น โดยชั้นที่ 1 และ 2 พบเศษภาชนะดินเผา เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง และ สมัยอยุธยา ส่วนชั้นที่ 3 และ 4 พบเศษภาชนะดินเผาจำนวนมาก, ภาชนะดินเผาสมบูรณ แวดินเผา หินคูด และขวานหินขัด โดยโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการอยู่อาศัยในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์

จากการขุดค้นพบโครงกระดูกเพศหญิง นอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผังลึกประมาณ 140 เซนติเมตรจากผิวดินปัจจุบัน พบภาชนะดินเผาสมบูรณ 6 ใบฝังร่วมกับโครงกระดูกแต่ไม่พบสิ่งของหายากหรือของที่มาจากต่างถิ่น

จากหลักฐานทางโบราณคดี และชั้นการทับถม แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีนี้เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ระหว่างช่วงสมัยยุคหินใหม่ และ/หรือ ยุคสำริดตอนต้น และได้มีการทิ้งร้างไปและมีการกลับมาตั้งถิ่นฐานอีกครั้งในช่วงสมัยอยุธยา

การกำหนดอายุโดยการศึกษาเปรียบเทียบ ภาชนะดินเผา กับแหล่งอื่นที่อาจมีช่วงอายุเดียวกัน กำหนดอายุได้ประมาณ 2000 B.C.

น้ำซับเหนื่อ

แหล่งโบราณคดีน้ำซับเหนื่อตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำป่าสักไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 3 กม. พื้นที่เป็นเนินดินลอนลูกคลื่นเตี้ยๆ ปัจจุบันพื้นที่โดยรอบถูกใช้เป็นไร่ข้าวโพด, ทานตะวัน และไร่ถั่วเหลือง แหล่งโบราณคดีนี้ตั้งอยู่ละติจูดที่ 14° 57' เหนือ และลองจิจูดที่ 101° 05' ตะวันออก มีแหล่งโบราณคดี 2 แหล่งที่อยู่ใกล้เคียงคือ แหล่งโบราณคดียายเกศ และแหล่งโบราณคดีท่าตัดลาน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากน้ำซับเหนื่อประมาณ 3-5 กม.

จากการเดินสำรวจพื้นที่โดยบริษัทปฐมนิเทศฯในปี 2539 พบการกระจายตัวของหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ชิ้นส่วนกำไลข้อมือ เครื่องมือเหล็ก เศษภาชนะดินเผา และกระดูกคนบนพื้นผิวดิน โดยเฉพาะในทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีโบราณวัตถุหนาแน่น ภายหลังจากการสำรวจบริษัทปฐมนิเทศฯได้ทำการขุดค้น จำนวน 2 หลุม (ขนาด 2x2 เมตร) ในบริเวณไร่ข้าวโพดทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ พอสรุปได้ดังนี้

หลุมขุดค้นที่ 1 มีชั้นทับถม 2 ชั้น ในชั้นดินที่ 1 หรือชั้นบนสุดมีความหนาประมาณ 20-30 ซม. ส่วนบนของชั้นดินถูกรบกวนโดยกิจกรรมทางการเกษตร ไม่พบโบราณวัตถุในชั้นดินนี้

ส่วนชั้นดินที่ 2 พบหลักฐานการอยู่อาศัยของคนในอดีต และจัดเป็นชั้นวัฒนธรรม ชั้นดินที่ 2 มีความหนาประมาณ 30 – 40 ซม. และดินมีลักษณะการทับถมเป็นสีเทาอันเกิดมาจากการผุพังของหินปูน โบราณวัตถุที่พบในชั้นนี้มีภาชนะดินเผา 4 ใบ ทั้งที่สมบูรณ์และเกือบสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาจำนวน 800 กว่าชิ้น

หลุมขุดค้นที่ 2 อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นที่ 1 ไปทางทิศใต้ประมาณ 10 กม. ซึ่งก็มีชั้นทับถม 2 ชั้นเหมือนหลุมขุดค้นที่ 1 โดยชั้นที่ 1 หรือชั้นบนของการทับถม (หนา 10 – 20 ซม.) พบว่ามีการทับถมจากธรรมชาติในปัจจุบัน พื้นผิวด้านบนของชั้นนี้ถูกรบกวนจากการไถเพื่อปลูกข้าวโพด ไม่พบร่องรอยกิจกรรมทางโบราณคดี ชั้นดินที่ 2 ถูกแยกออกเป็นอีกชั้นวัฒนธรรมหนึ่ง มีความหนา 50 – 60 ซม. แต่มีโบราณวัตถุน้อยกว่าชั้นวัฒนธรรมในหลุมขุดค้นที่ 1 เศษภาชนะดินเผาที่ค้นพบประกอบด้วย ส่วนปากจำนวน 31 ชิ้น ส่วนลำตัวจำนวน 254 ชิ้น และส่วนก้นจำนวน 2 ชิ้น และพบว่า เศษภาชนะดินเผาจากหลุม 2 มีความคล้ายคลึงกับที่พบในหลุมขุดค้นที่ 1

จากการศึกษาเปรียบเทียบโบราณวัตถุกับแหล่งโบราณคดีจันเสนและท่าแคสามารถกำหนดอายุว่าแหล่งโบราณคดีนี้สร้างขึ้นในช่วงตอนต้นสมัยทวารวดี หรือ 400 – 700 A.D.

บึงปลาตุก

แหล่งโบราณคดีบึงปลาตุก ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ $15^{\circ} 00'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 02'$ ตะวันออก ที่ตั้งเป็นที่ราบสลับกับเนินดินขนาดเล็ก โกล้แม่น้ำป่าสักทางฝั่งตะวันตก มีรายงานว่าพบกระดูกมนุษย์สมัยโบราณและเศษภาชนะดินเผา ซึ่งถูกขุดขึ้นมาโดยชุมชนแถบนั้น

บริษัทปฐาณรักษ์ได้เปิดหลุมขุดค้นขนาด 2x2 เมตร จำนวน 2 หลุม ในพื้นที่ที่อยู่ห่างจากแม่น้ำป่าสักประมาณ 30 เมตร กล่าวได้ว่าแหล่งโบราณคดีนี้ถูกใช้ในระยะเวลาสั้นๆ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบก็มีน้อย พบชั้นของการอยู่อาศัยหนาประมาณ 50 เซนติเมตร ประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา 1,614 ชิ้น เศษภาชนะดินเผาเหล่านี้ถูกพบร่วมกับตะกอนของแร่เหล็ก จากการกำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบ พบว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้อยู่ในช่วงสมัยทวารวดีตอนต้น (400 – 700 A.D.)

บึงรี

แหล่งโบราณคดีบึงรี เป็นหนึ่งในแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในลุ่มน้ำป่าสัก ตั้งอยู่ละติจูดที่ $15^{\circ} 02'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 01'$ ตะวันออก สภาพของแหล่งเป็นเนินดินขนาดใหญ่ขนานไปกับลำน้ำป่าสักฝั่งตะวันออก เนินดินนี้เกิดจากการค่อยๆทับถมจากกิจกรรมของคนในอดีต

แหล่งถูกรบกวนอย่างรุนแรงจากการก่อสร้างถนนดินและการทำงาน มีสระน้ำ 2 สระถูกขุดลงไป
กลางเนินเพื่อหาโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด กำไลหินมีค่า และภาชนะดินเผาที่อยู่ใต้ดิน

การเลือกพื้นที่สำหรับการขุดค้นเป็นพื้นที่ที่ไม่ถูกรบกวนหรือรบกวนน้อยที่สุด เป็นพื้นที่
ใกล้กับส่วนบนและส่วนปลายของเนิน (ระยะทาง 17 เมตร จากแม่น้ำป่าสัก) การขุดค้นโดยบริษัท
บูรณรักษ์ ในปี 2539 และ 2540 โดยการขุดค้นในปี 2536 จำนวน 4 หลุม เป็นหลุมขนาด 3x3
เมตร และหลุมขนาด 2x2 จำนวน 1 หลุม ส่วนปี 2540 ทำการขุดค้นจำนวน 3 หลุม เป็นหลุม
ขนาด 2x2 เมตร และขนาด 3x3 เมตร จำนวน 2 หลุม จากการขุดค้นสามารถแบ่งชั้นทับถม
ธรรมชาติ/ชั้นวัฒนธรรม ได้ 4 ชั้น

ชั้นที่ 1 หรือชั้นทับถมบนสุด มีความหนาประมาณ 20-30 ซม. พบว่ามีการปะปนกันของ
โบราณวัตถุและอินทรีย์วัตถุ เช่น มีเศษภาชนะดินเผา ลูกปัด รากไม้ และกระดูกสัตว์

ชั้นที่ 2 มีหลักฐานอันเกิดจากกิจกรรมของคนหนาแน่นมากขึ้นซึ่งสามารถเห็นได้อย่าง
ชัดเจน ชั้นทับถมมีความหนาประมาณ 20-30 ซม. และจำนวนโบราณวัตถุมีจำนวนมาก เช่น เศษ
ภาชนะดินเผา ลูกปัดดินเหนียว ลูกปัดหิน และกระดูกปลา ชั้นส่วนโบราณวัตถุที่เป็นโลหะ กำไล
ข้อมือ และกระดูกสัตว์

ชั้นดินที่ 3 มีความหนาใกล้เคียงกับชั้นที่ 2 พบโบราณวัตถุหลายประเภท เช่น เศษ
ภาชนะดินเผา แวดินเผา ลูกปัด ชั้นส่วนโลหะ ขวานหินขัดมีป้า กระดูกสัตว์ ชั้นทับถมนี้แสดงให้เห็น
เห็นว่ามีมีการเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงเริ่มแรกที่แหล่งนี้

ชั้นดินที่ 4 มีความน่าสนใจเนื่องจากพบโครงกระดูกนอนหงายเหยียดยาวซึ่งขุดตัดจากชั้น
ที่ 3 ลงมา โบราณวัตถุที่พบร่วมกับโครงกระดูกแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของผู้ตาย ประกอบด้วย
ภาชนะดินเผาซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏทั่วไปอยู่แล้ว นอกจากนี้แล้วยังมีการฝังกำไลหินและกำไลสำริด
ตุ้มหูสำริดและตุ้มหูงาช้าง โบราณวัตถุสำริดและลูกปัดดินเหนียว และลูกปัดคาร์เนเลียน

ความหลากหลายของกระดูกสัตว์และหอย เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์
เช่น กวาง หมู หมา วัว ควาย ไก่ หนู เต่า และหอย

สำหรับภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ผู้วิจัยเลือกส่วนปาก ส่วนลำตัวเรียบไม่มี
ลายและที่มีการตกแต่ง มาใช้วิเคราะห์ โดยเศษภาชนะดินเผาเหล่านี้มาจากชั้นดินที่ 2 ซึ่ง
สันนิษฐานว่าเป็นยุคที่ 2 (เป็นช่วงยุคหัวเลี้ยวหัวต่อกับสมัยประวัติศาสตร์) และชั้นที่ 3 และ 4
ตีความว่าเป็นยุคที่ 1 (ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย) สำหรับภาชนะดินเผาจากหลุมฝังศพ
เครื่องเซ่น ไม่ได้นำมาศึกษาด้วย และเศษภาชนะดินเผาที่นำมาศึกษามาจากบริบทที่เป็นแหล่งที่
อยู่อาศัย

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เหมือนกับแหล่งอื่นๆ คือไม่มีการกำหนดอายุแบบสัมบูรณ์

ยายเกศ

แหล่งโบราณคดียายเกศ ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีท่าตัดลาน โดยอยู่ทางทิศเหนือของแหล่งโบราณคดีท่าตัดลาน และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก ที่ละติจูดที่ $14^{\circ} 56'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 04'$ ตะวันออก

บริษัทปราณรักษ์ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้ ในปี 2539 โดยทำการขุดค้น ขนาด 2×2 เมตร จำนวน 2 หลุม และ ขนาด 3×3 เมตร จำนวน 2 หลุม จากการขุดค้นพบการอยู่อาศัยในชั้นเดียวซึ่งหนาเฉลี่ยประมาณ 60 ซม. ลึกจากผิวดินลงมา 30 ซม. โบราณวัตถุหลักๆที่พบประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา ขวานหินขัด ขวานหินมีป่า และไม่พบว่ามีภาชนะดินเผาสมบูรณ์หรือ โบราณวัตถุที่เป็นโลหะหรือหลุมฝังศพแต่อย่างใด โบราณวัตถุอื่นที่พบได้แก่ ชิ้นส่วนหินที่มีร่องรอยการฝนหรือขัด (หินลับมีด) ชิ้นส่วนจักรหิน สะเก็ดหิน 2 ชิ้น ส่วนนิเวศวัตถุที่ได้จากการขุดค้นก็มีกระดูกสัตว์จำนวนเล็กน้อย ฟัน หอย และกระดูกเต่าชิ้นเล็กๆ ส่วนเครื่องมือหินขัด มีลักษณะรูปร่างและขนาดคล้ายกับที่พบในแหล่งโบราณคดีวัดหนองบัว

หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้อาจเริ่มมีคนเข้ามาใช้พื้นที่ตั้งแต่สมัยหินใหม่ตอนปลาย หรือยุคสำริดตอนต้น โบราณวัตถุประเภท สะเก็ดหิน และซากกระดูกสัตว์ ซึ่งพบในแหล่งอาจแสดงถึงการอยู่อาศัยในพื้นที่หรือมีกิจกรรมในพื้นที่ชั่วคราว

วัดหนองบัว

แหล่งโบราณคดีวัดหนองบัว ตั้งอยู่เป็นบริเวณที่ลุ่มอยู่ใกล้แม่น้ำป่าสักมากที่สุด โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำป่าสัก ที่ละติจูดที่ $14^{\circ} 52'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 04'$ ตะวันออก แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีลักษณะเป็นเนินดินยาวขนานไปตามแม่น้ำป่าสัก

ในปี 2539 บริษัทปราณรักษ์ได้ทำการขุดค้น จำนวน 7 หลุม เป็นหลุมขนาด 2×2 เมตร จำนวน 2 หลุม และขนาด 3×3 เมตร จำนวน 5 หลุม ต่อมาในปี 2540 ได้ทำการขุดค้นเพิ่มอีก จำนวน 3 หลุม เป็นหลุมขนาด 2×2 เมตรทั้งหมด แหล่งโบราณคดีแห่งนี้จัดว่าเป็นแหล่งที่มีขนาดใหญ่ มีโบราณวัตถุต่างๆไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือหินขัด เศษภาชนะดินเผา กำไลสำริด หินดู และชิ้นส่วนของจักรหิน นอกจากนี้ยังพบกระดูกสัตว์และหอย ซึ่งมีจำนวนมาก และในหลุมขุดค้นพบโครงกระดูกจำนวน 3 โครง มีเครื่องเช่น เช่น หม้อที่ทุบให้แตก และขวานหินขัด พบร่วมกับศพ แต่โครงกระดูกมีสภาพผุพังเนื่องจากสภาพของดินไม่ดี

ชั้นทับถมของดินถูกแยกออกเป็น 2 ชั้น โดยชั้นบนสุดแสดงให้เห็นว่าเป็นช่วงสมัยประวัติศาสตร์ คือสมัยอยุธยา เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผาแบบพื้นเมืองสมัยอยุธยา และเครื่อง

ด้วยจีน ได้ชั้นวัฒนธรรมนี้มีชั้นดินแทรกซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการทับถมจากธรรมชาติ อันเกิดจากการหยุดใช้พื้นที่หรือทิ้งร้างไป ส่วนชั้นดินล่าง พบหลักฐานทางโบราณคดีหลากหลาย ชนิดแสดงให้เห็นว่ามีการอยู่อาศัยในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าอยู่ในช่วงยุค สำริดตอนปลาย เพราะไม่พบโบราณวัตถุที่เป็นเหล็ก

หนองบัว

แหล่งโบราณคดีหนองบัว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี มีลักษณะเป็นเนินดิน ขนาดใหญ่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอนลาด ตั้งอยู่ละติจูดที่ $13^{\circ} 37'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $99^{\circ} 33'$ ตะวันออก ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและใช้ในการเกษตรกรรม ปลูกพืชไร่ พืชสวน เช่น อ้อย ข้าวโพด และถั่ว บางส่วนมีโรงเรียนเลี้ยงไก่และสุกร ทางด้านทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่ม ในฤดูฝนมีน้ำท่วมขังจนมอง คล้ายบึงขนาดใหญ่ เรียกว่า "จอมบึง"

ประวัติการศึกษาแหล่งโบราณคดีหนองบัว เริ่มในปี 2521 เมื่อมีการขุดลอกคลองระบาย น้ำในบริเวณปากบึง และได้พบชิ้นส่วนภาชนะสำริดและภาชนะดินเผาเนื้อหยาบบรรจุกระดูก ขวานหินขัด ลูกกระพรวนสำริด แหวนและกำไลสำริด เครื่องมือเหล็ก ลูกปัดหินคาร์เนเลียน หินอะเกต ลูกปัดแก้ว เบี้ยดินเผา และแวดดินเผา จากการศึกษาสันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีนี้ อาจเป็นสถานที่สำหรับฝังศพของชุมชนโบราณในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ราว 1,800 ปี มาแล้ว โดยเทียบเคียงกับโบราณวัตถุที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร นอกจากนี้ใน บริเวณถ้ำพระพิมพ์ พบพระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีรุ่นเก่า พระพิมพ์ดินเผาสมัยลพบุรี จาก หลักฐานสันนิษฐานได้ว่า แหล่งโบราณคดีนี้คงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ตอนปลาย และมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนถึงสมัยลพบุรี

ต่อมาในปี 2542 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 จังหวัดราชบุรีได้ ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบโดยได้ทำการขุดค้นขนาด 2×2 เมตร จำนวน 2 หลุม ต่อมาได้ขุดหลุมทดสอบขนาด 2×2 เมตร อีก 2 หลุม เพื่อศึกษาสภาพการใช้พื้นที่ โดยรอบของแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลุมขุดค้นที่ 1 อยู่ทางด้านทิศใต้ของเนิน ห่างจากบึงน้ำขนาดใหญ่ ประมาณ 15 เมตร เดิมเคยเป็นพื้นที่ทำสวนพริก ซึ่งมีระดับลึกลงจากผิวดินจนถึงชั้นวัตถุต้นกำเนิดดิน ประมาณ 146 เซนติเมตร ผลจากการขุดค้นเพื่อศึกษาชั้นทับถมทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ สามารถ แบ่งชั้นดินออกเป็น 5 ชั้น โบราณวัตถุที่พบทั้งหมดประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา เปลือกหอย และชิ้นส่วนกระดูกสัตว์

หลุมขุดค้นที่ 2 ลักษณะของพื้นที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเนินหลุม มีระดับความลึกจากผิวดินจนถึงวัตถุต้นกำเนิดดิน ประมาณ 192 เซนติเมตร จากการขุดค้นชั้นทับถมทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ สามารถแบ่งชั้นดินออกเป็น 5 ชั้น โบราณวัตถุที่พบประกอบด้วย ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ ชิ้นส่วนกำไลหิน เครื่องมือหินขัด หินลับ สะเก็ดหิน เปลือกหอย ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ฟันสัตว์ และเขาสัตว์

หลุมขุดค้นที่ 3 ลักษณะของพื้นที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเนิน มีระดับความลึกจากชั้นผิวดินจนถึงชั้นวัตถุต้นกำเนิดดินประมาณ 123 เซนติเมตร จากการขุดค้นชั้นทับถมทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ สามารถแบ่งชั้นดินออกเป็น 5 ชั้น โบราณวัตถุที่พบประกอบด้วย ก้อนดินเผาไฟ สะเก็ดหิน เปลือกหอย และชิ้นส่วนเขาสัตว์

หลุมขุดค้นที่ 4 ลักษณะของพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณชายเนินด้านทิศใต้ ห่างจาก "แอ่งจอมบึง" ประมาณ 20 เมตร มีระดับความลึกจากผิวดินจนถึงชั้นวัตถุต้นกำเนิดดินประมาณ 113 เซนติเมตร จากการขุดค้นชั้นทับถมทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น โบราณวัตถุที่พบ ประกอบด้วยชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ ผนังเตา ก้อนดินเผาไฟ เปลือกหอย ชิ้นส่วนกระดูก ฟันสัตว์ และแร่ควอร์ต

หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบเพราะว่าแหล่งโบราณคดีหนองบัว เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วง 2,000 ปีที่ผ่านมา ลักษณะทางสังคมของชุมชนมีความซับซ้อน มีพิธีกรรมเป็นแบบแผนเดียวกัน เช่น การฝังศพครั้งที่ 2 ซึ่งมีการนำเอาเฉพาะชิ้นส่วนสำคัญของมนุษย์ ฝังลงในภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นมาโดยเฉพาะพร้อมกับใส่สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ หรือเครื่องประดับร่วมลงไปด้วย เพื่อแสดงฐานะของบุคคลและครอบครัว หรือเพื่อเป็นการเซ่นสังเวญ กลุ่มชนในสังคมนี้มีการดำรงชีพโดยการทำสิกรรม เพาะปลูกข้าว และเลี้ยงสัตว์ประเภทวัว ควาย และสุกร นอกจากนี้ยังมีการล่าสัตว์ป่า และสัตว์น้ำเพื่อนำมาเป็นอาหาร เช่น กุ้ง กวาง ตะพาบ เต่า ปลา และหอย

สังคมในชุมชนในสภาพแห่งนี้ที่มีระบบการแบ่งแยกแรงงานเป็นสัดส่วน เป็นไปได้ว่ามีช่างชำนาญเฉพาะทาง เช่น ช่างถลุงเหล็ก มีการจัดแบ่งพื้นที่การประกอบกิจกรรมอย่างเด่นชัด มีการติดต่อสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์อื่นๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างกันมากนัก

ห้วยลึก

ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำระหว่างแม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันออกและลำธารที่มีชื่อว่า ห้วยลึก ทางทิศตะวันตก ตั้งอยู่ในละติจูดที่ $15^{\circ} 01'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $101^{\circ} 06'$ ตะวันออก

สภาพของแหล่งปัจจุบันปกคลุมไปด้วยไม้พุ่มเตี้ยๆ และไม้ยืนต้น อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีปีกร์ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 2 – 3 กม. แต่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกัน

ทีมงานของบริษัทป्राณรักษ์ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในปี 2538 พบการแพร่กระจายตัวของเศษภาชนะดินเผาและกระดูกดินเผา ซึ่งพบว่ามีอยู่มากมาย ซึ่งเป็นผลมาจากการลักลอบขุดค้นที่ไม่มานานมานี้ บริษัทป्राณรักษ์ได้เปิดหลุมขุดค้นในปี 2538 เป็นหลุมขนาด 3x3 เมตร จำนวน 2 หลุม

หลุมขุดค้นที่ 1 อยู่ในพื้นที่โล่ง ห่างจากแม่น้ำป่าสักไปทางตะวันตก ประมาณ 37 เมตร และหลุมทดสอบที่ 2 อยู่ในบริเวณที่โล่ง อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นที่ 1 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 40 เมตร และทางตะวันออกของห้วยลึก 20 เมตร

ผลการขุดค้นได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก และสามารถสรุปได้ดังนี้

หลุมขุดค้นที่ 1 ลึกประมาณ 1.4 เมตร ชั้นดินแบ่งได้เป็น 2 ชั้นใหญ่ด้วยกันคือ ชั้นที่ 1 ชั้นดินบนมีความหนาค่อนข้างมาก (60 – 90 ซม.) เป็นชั้นทับถมทางธรรมชาติและการทับถมทางวัฒนธรรม พบรากไม้และอินทรียี่วัตถุอยู่มาก ชั้นที่ 2 พบหลักฐานทางโบราณคดีบางอย่าง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้แสดงถึงกิจกรรมของคนในอดีต หลักฐานต่างๆ ที่พบมีทั้งเศษภาชนะดินเผา ลูกกระสุนดินเผาไฟ ชิ้นส่วนเหล็ก ถ่าน และกระดูกสัตว์

หลุมขุดค้นที่ 2 เหมือนกับหลุมขุดค้นที่ 1 คือมีชั้นทับถม 2 ชั้น ชั้นบนหรือชั้นที่ 1 ไม่พบหลักฐานใดๆ พบแต่รากไม้และอินทรียี่วัตถุต่างๆ จากสมัยหลังๆ ดินมีสีเข้มและประกอบด้วยทรายค่อนข้างมาก ชั้นดินที่ 2 คาดว่าเป็นชั้นวัฒนธรรม พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่าง เช่น ลูกปัดหิน(ควอทซ์?) ชีแแร่ เบี้ยดินเผา เศษภาชนะดินเผา และกระดูกสัตว์อีกเล็กน้อย

การกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีนี้ใช้การเปรียบเทียบเครื่องปั้นดินเผากับแหล่งอื่นๆ เช่นจากการพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีสัน และลักษณะปากของภาชนะที่คล้ายคลึงกับที่พบในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ท่าแค อุตะมา และจันเสนในภาคกลางของไทย แสดงให้เห็นว่า แหล่งโบราณคดีห้วยลึกแห่งนี้ น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงสมัยยุคเหล็กตอนปลายต่อกับทวารวดีตอนต้น

อุททอง

เมืองโบราณอุททอง ตั้งอยู่ในเขตอำเภออุททอง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศา 22 ลิปดา 8 ฟลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 53 ลิปดา 35 ฟลิปดาตะวันออก ขนาดของเมืองกว้าง 1700 เมตร ยาว 700 เมตร ผังเมืองมีลักษณะเป็นรูปรีเกือบกลม ซึ่งแต่เดิมนั้นผังเมืองมีลักษณะไม่

สม่าเสมออันเป็นรูปแบบของเมืองในสมัยทวารวดี แต่เนื่องจากต่อมาในระยะหลังมีการขยายเมืองออกไปตามลำน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญใกล้เมือง จึงทำให้รูปร่างของผังเมืองเปลี่ยนไป

ข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มาจากการขุดค้นบริเวณพื้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปี 2541 โดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เหตุที่เลือกพื้นที่นี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่มีการรบกวนจากการลักลอบขุดและการเกษตรกรรมจากชาวบ้าน โดยหลุมขุดค้นมีขนาด 4x8 เมตร จำนวน 4 หลุม ขนาด 2x4 เมตร จำนวน 1 หลุม

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ เช่น ลูกปัด ห่วงตะกั่ว ห่วงสำริด ตะคันดินเผา เบ้าดินเผา เศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อดินแบบต่างๆ กระจุกสัตว์ชนิดต่างๆที่คนนำมาเป็นอาหาร เปลือกหอยน้ำจืด-เค็ม รอยหลุมเส้า กองภาชนะดินเผา กองเปลือกหอย เป็นต้น จากหลักฐานที่พบและจากชั้นการทับถมแสดงถึงการอยู่อาศัยของคนอย่างต่อเนื่องโดยพบว่ามีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ก่อนที่จะมาเป็นสมัยทวารวดี เนื่องจากมีการพบขวานหินขัด เครื่องมือโลหะ ต่างหูแบบลิง ลิง โอ (Ling Ling - O) ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่พบในประเทศฟิลิปปินส์และเวียดนามด้วย แสดงให้เห็นว่าเมืองอู่ทองมีการติดต่อกับชุมชนอื่นเพื่อการค้าขายหรือทางศาสนา ไม่น้อยกว่า 2300-2500 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อกับชาวโรมัน และอินเดียด้วย

จากการศึกษาชั้นดินทับถมบริเวณเมืองอู่ทอง ทำให้ทราบว่าผู้คนที่อาศัยอยู่ที่นี่เป็นคนในวัฒนธรรมเดียวกัน พบว่ามีความคล้ายคลึงกับวัตถุในวัฒนธรรมทวารวดี หากแต่การอยู่อาศัยเป็นสองช่วงซึ่งสรุปจากความนิยมในการใช้ภาชนะดินเผาบางประเภทที่ปรากฏการใช้เพียงระยะใดระยะหนึ่งเท่านั้น และจากเศษภาชนะดินเผาที่พบ เป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินทั้งหมด รูปแบบแสดงให้เห็นว่าเป็นรูปแบบที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และช่วงสมัยต่อมาด้วย เช่น หม้อก้นกลม รวมทั้งรูปแบบที่ได้รับจากภายนอก (อินเดีย?) เช่น ภาชนะมีพวยหรือกุนที ภาชนะประเภทไหที่ตกแต่งด้วยลายกดประทับในกรอบสี่เหลี่ยม ภาชนะประเภทมีสันซึ่งภาชนะที่มีรูปแบบพิเศษเหล่านี้เป็นภาชนะประเภทเด่นที่มักพบในแหล่งสมัยทวารวดี